

mek suretiyle Allah rızasına ulaşacağına inanır, amel ve ibadet üzerinde hassasiyet gösterir. İlk zâhidlerin tuttukları yol, ahyâr tarikidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "hıyâr", "taşavvuf" md.leri; Sülemî, *Tabakât*, s. 32, 243; Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb* (trc. A. R. Nicholson), London 1911, s. 214; a.e. (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 330; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 7, 31; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 24; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 25; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1970, VIII, 70; H. Algar, "Akhyâr", *Elr.*, I, 740-741. TAHSİN YAZICI

AHZ

(أخذ)

Tasavvuf ve hadis ilimlerinde farklı anlamlarda kullanılan bir terim.

□ TASAVVUF. Arapça'da "almak" mânasına gelen *ahz* kelimesi bir tasavvuf terimi olarak çeşitli devirlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. İlk sûfiler benliğinden koparılıp alınmış ve bir cezbeyle kendinden geçerek Allah'a ermiş meczuplara *me'hûz* veya *müsteleb* (المستلب), bu hale de *ahz* diyorlardı. Görünüş itibarıyla deliye benzeyen bu meczuplar, ilâhî celâl ve azamet karşısında varlıklarından uzaklaşmış ve dünyadan habersiz hale gelmiş velilerdir. Ahz, cezbe makamının sonudur. Kalbe gelen vecd nuru onu latifleştirir; bu halin verdiği haz, sâliki *tefrika* halinden alır. Sûfiler, "Kul mecnun sayılmadıkça imanın hakikatine eremez" hadisiyle *me'hûzun* kastedildiğini söylerler (Serrâc, s. 420; yakın anlamlı bir hadis için bk. Heysemî, X, 75-76; Aclûnî, I, 187). Ahz, Hakk'ın, kulunu kendine çekmesi (cezb) ve âşkın varlığını ezeli varlığa (ayn) atmasıdır. Onun için bu haldeki kimse "gâib'dir; halkı ve kendini göremez; aldığı Hakk'tan alır, verdiği Hakk'a verir. Meczubun bu haline *ahz* u *atâ* denir. İstikamet ve temkin makamı olan bu makama ulaşan sûfî, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmış olur. Murakabe ehli, ihlâs makamında ve şevk halindeyken kalbine Allah'tan başka şeylerin (mâsivâ) gelmesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunduklarından, kalblerine gelen kötü hâtıraları himmetleriyle uzaklaştırmadıkları takdirde muaheze edilirler (bk. el-Bakara, 2/284). Buna da *ahz* (kınama) adı verilir.

Son dönem mutasavvıfları tarikata girmeye *ahz-ı tarikat*, bir şeyhe bağlanmaya *ahz-ı yed* (el alma), belli duaları (evrâd, *ahzâb*) okuma iznine *ahz-ı zikir*, bu sayede mârifet ve irfan sahibi olmaya da *ahz-ı*

feyz demişlerdir. Gümüşhânevî, bu mânadaki *ahz*ı hadis öğrenme usulü "ahz"a benzeterek bir kimsenin tasavvufî bilgileri bu dört usulden (1. Musâfaha, zikir telkini ve hırka giyme yoluyla; 2. Kitapları okuyarak rivayet yoluyla; 3. Okunan kitapları kavrayarak dirâyet yoluyla; 4. Fiilen hizmet ederek, çile çekerek ve terbiye görerek) biri veya birkaçıyla ahzedeceğini söyler (ayrıca bk. İNTİSAP, MÜRİD).

□ HADİS. Hocadan hadis almak, öğrenmek mânasında kullanılan bir terim (bk. TAHAMMÜL).

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma*, s. 420; Baklî, *Şerh-i Şahtîyyât*, s. 406, 554; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâh*, s. 113, 216; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut 1967, X, 75-76; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 187; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-uşûl*, Kahire 1319, s. 61, 65, 116. SÜLEYMAN ULUDAĞ

AHZÂB

(bk. HİZB).

AHZÂB GAZVESİ

(bk. HENDEK GAZVESİ).

AHZÂB SÜRESİ

(سورة الأحزاب)

Kur'an-ı Kerim'in otuz üçüncü sûresi.

Tamamı Medine devrinde nâzil olan sûre yetmiş üç âyetten ibarettir. *Fâsıla**'sı, 4. âyetin sonundaki "lâm" harfi dışında "elif"tir. Adını, 20 ve 22. âyetlerinde geçen *ahzâb* kelimesinden almıştır. Ahzâb, "parça, kısım; cemaat; silâh ve harp aleti" gibi anlamlara gelen *hizb* kelimesinin çoğuludur. Bir Kur'an cüzünün dörtte birine de *hizb* adı verilir. "Onlar şeytanın hizbidirler" (el-Mücâdile 58/19) âyetinde olduğu gibi, bir kimsenin özel askerlerine, yakın adamlarına da *hizb* denmekle beraber sürede geçen *ahzâb* kelimesiyle, Hz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere toplanıp Medine'yi kuşatmaya gelen ve Hendek Gazvesi'ne sebep olan müttefik düşman kuvvetleri kastedilmiştir. Bu sebeple Hendek Gazvesi'nin bir adı da Ahzâb Gazvesi'dir. Bu savaşta Medine'yi ele geçirmeyi, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırıp müslümanları toptan imha etmeyi hedef alan yahudilerle Mekkeli müşriklerin planı, Hz. Peygamber'in Medine çevresine kazdırmış olduğu bir hendekle engellendi. Bu olaydan sonra müşrikler bir daha müslü-

Ahzâb sûresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

manlara karşı taarruza geçemediler. Neticede Müslümanlık Arabistan'da hızla yayılmaya başladı (geniş bilgi için bk. HENDEK GAZVESİ).

Sûrenin bazı âyetlerinin (12-27) bu olay üzerine nâzil olduğu görülmekle beraber sûre içinde daha sonraki olaylarla ilgili âyetler de bulunmaktadır. Meselâ, "Artık bundan sonra kadın almak sana helâl değildir" mealindeki 52. âyetin, çok kadınla evliliğe sınır koyan Nisâ sûresinden sonra geldiği anlaşılmaktadır. Buna göre, denilebilir ki sûrenin bütünüyle tamamlanması hicretin 9. senesine kadar sürmüştür.

Ahzâb sûresinde müslümanlar, İslâm düşmanlarının İslâmiyet'i yıkmaya ve zayıf düşürmeye yönelik saldırılarına karşı uyarılmakta ve onların ayrı din ve milletlerden olsalar dahi müslümanlara karşı birlikte hareket geçebilecekleri, silâh ve kuvvet zoruyla müslümanları imhaya kalkışabilecekleri belirtilmektedir. Silâh ve kuvvete başvurmadıkları barış zamanlarında da Hz. Peygamber'in şahsı ve aile hayatıyla ilgili iftira ve dedikodular yayarak İslâmiyet'i gözden düşürmeye, onu zihinlerden ve gönüllerden silmeye çalışacakları ifade edilmektedir.

Daha önce Mekke devrinde nâzil olan sûreler İslâmiyet'in parlak geleceğini müjdelerken, Müslümanlığın güçlenmeye başladığı sıralarda gelen bu sûre müslümanlara yönelik maddî ve kültürel tehlikelere dikkat çekmekte, çeşitli dinî cemaatler arasında kendilerine mahsus özelliklerle ayrı bir sosyal yapıya sahip olan müslüman toplumunun sağlam temellere dayanması gereğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayıdır ki sûre içinde nesep, miras, nikâh, boşanma, giyim kuşam, görgü ve eğitim gibi hukuk ve ahlâkla ilgili âyetler bulunmaktadır. Gelecekçi ve dar çerçeveli aşiret düzeninin

den iman, eğitim, ahlâk ve hukuk temelleri üzerine kurulu geniş çerçeveli ve ileri bir toplum düzenine geçişin ci-hanşümül ilkelerini getiren Ahzâb sûresi, dokuz ana konuyu ele almaktadır.

1-8. âyetler kâfir ve münafıkların dedikodularına değil, Allah'tan gelen vahye uymayı emreder. Câhiliye dönemine ait olan zihâr* ve evlât edinme âdetleriyle soy üstünlüğü ve asâlet unvanlarını ortadan kaldırır. Tevhid inancına dayalı yeni düzende bütün müslümanların dost ve kardeş olduklarını, birbirlerine eşit ve aynı haklara sahip bulunduklarını anlatır. 9-20. âyetlerde müttefik kuvvetlerin (ahzâb) Medine'ye hücumu, savaş karşısında münafıklarla korkakların durumu, savaştan kaçmak için bahane uydurmaları, müminlerin bu savaşa imtihan edilmeleri dile getirilmektedir. 21-27. âyetlerde savaş karşısında müminlerin tavrı anlatılmakta, münafıklarla korkakların aksine onların savaştan dolayı yılgınlık göstermedikleri, Hz. Peygamber'i örnek aldıkları, karşılarındaki düşman birliklerini kendileri için bir imtihan saydıkları, bundan dolayı iman ve teslimiyetlerinin arttığı, sonunda da Allah'ın vaad ettiği zafere ulaştıkları belirtilmektedir. Bu savaşın en önemli sonucu, Medine ve çevresindeki yahudi tehlikesinin ortadan kalkmış olmasıdır. 28-34. âyetlerde Hz. Peygamber'in örnek aile hayatı ortaya konmaktadır. Hendek Gazvesi'nden sonra müslümanların iktisadî durumları düzeliş de Peygamber hanımlarının bu refah-tan nasiplerini almak istemeleri üzerine Ahzâb sûresinin 28-29. âyetleri nâzil oldu ve şayet refaha yönelik isteklerinde ısrar ederlerse Hz. Peygamber'in onları boşayıp istedikleri şeyleri kendilerine vereceği belirtildi. Fakat onlar peygamber hanımı olarak kalmayı ve onun dile-diği şekilde yaşamayı tercih ettiler. 35-40. âyetlerde Hz. Peygamber'in aile hayatının dindarlık ve iffet temeli üzerine kurulduğunu gösteren, aynı zamanda müslümanlarda da bulunması istenen on özelliğe işaret edildikten sonra, onun Zeyneb ile evlenmesi olayı ve bu evlilik-ten elde edilen sonuçlar anlatılmaktadır. Buna göre âzâtî bir köle, Câhiliye devrindeki uygulamanın aksine, soylu bir kadını nikâhlayabileceği gibi müminler de evlâtlıklarının boşadığı kadınlarla evlenebileceklerdir (ayrıca bk. ZEYNEB bint CAHŞ). 41-52. âyetlerde Allah'ı anmanın gereği belirtildikten sonra Hz. Peygamber'in yalnızca iman ve ibadet konularında değil, insanoğlunun faaliyet

alanına giren bütün konularda özellikle aile hayatında ve sosyal ilişkilerde örnek bir şahsiyete sahip olduğuna işaret edilmektedir. 53-58. âyetlerde Hz. Peygamber ve onun hanımları karşısında müminlerin riayet etmesi gereken belli başlı muâşeret kaideleri zikredilmektedir. 59-68. âyetlerde yalan haber yayan, iffetli kadınları rahatsız eden ve toplumun huzurunu bozmaya çalışan ahlâksız, münafık, iftiracı ve bozgunculara karşı müminlerin uyanık bulunmaları ve tedbirli olmaları tavsiye edilmekte, sözü edilen bu kişilerin feci âkıbetleri anlatılmaktadır. 69-73. âyetlerde önce müminlerin Hz. Mûsâ'yı üzen yahudilerle münafıklara benzememeleri emredilmektedir. Bu kısım süre girişindeki âyetlerin bir bakıma tekrarı ve tekid mahiyetindedir. Ancak orada sevgi ve din kardeşliği açısından ele alınan iman, burada o sevgi ve kardeşliğin canlı ve müşahhas ifadesi olan itaat ve disiplin açısından değerlendirilmekte ve görevlerin yerine getirilmesi sonucuna bağlanmaktadır. İtaat âyetinden sonra emanet* âyetinin gelmesi, emre itaat etmenin emanete riayet anlamı taşıdığını gösterir. Sürenin en son âyeti de ilk âyetiyle ilgilidir. Çünkü ilk âyet kâfirlerle münafıklara uymamayı emretmekte, son âyet ise onların Allah tarafından azaba uğratılacaklarını bildirmektedir. Süre, müminlerden günah işleyenlerin tövbelerinin kabul edilip başlanacaklarını müjdeleyerek sona ermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hzb" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hzb" md.; Taberî, *Tefsîr*, XII, 74-99; XXII, 2-38; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-'a'şûn*, s. 116-118; Kurtubî, *Tefsîr*, XIV, 113-258; Turayhî, *Mecma'u'l-bahreyn*, Beyrut 1985, II, 38-39; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, VII, 2-111; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 12-27; Ömer Rıza Doğrul, *Tannı Büyruğu*, İstanbul 1980, s. 476-489; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 3864-3936; Hasan Muhammed Bâcûde, *Te'emmülât ft sûretü'l-Ahzâb*, Mekke 1403; D. B. Macdonald, "Hizb", *IA*, V/1, s. 547-548; a.mlf., "Hizb", *EI*² (İng.), III, 513-514; a.mlf.—[Idare], "Hizb", *UDMİ*, VIII, 168-170.

EMİN IŞIK

AİLE

Akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk.

Aileyi teşkil eden fertler devirlere, bölgelere, sosyal ve iktisadî yapıya göre değişmektedir. Geniş aile, bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin,

damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Ailenin ataerkil veya anaerkil oluşuna göre onu meydana getiren fertler de değişmektedir. Dar veya çekirdek aile ise bir karı koca ile çocuklardan meydana gelmektedir. Ailedeki hâkimiyetin baba veya annede oluşuna göre aileler ikiye ayrılmaktadır. Baba hâkimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarını içine alan aileye ataerkil (pederşâhî-patriarcal), anne hâkimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarının teşkil ettiği aileye de anaerkil (mâdersâhî-mat-riarcal) aile denir. Ataerkil aile daha yaygın olmakla birlikte insan topluluklarında her iki tip aileye de rastlanmaktadır. Ayrıca aile, eşlerin sayısına göre de tek eşliliğe (monogami) dayanan aile, çok eşliliğe (poligami) dayanan aile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

İslâm'dan Önceki Din ve Topluluklarda Aile.

1. Yahudilik'te. Yahudilik'te aile sadece sosyal değil, aynı zamanda dinî bir topluluktur. **Atalar kültü*** bir aile ibadeti-dir. Geleneksel ibadeti muhafaza eden ve onu yeni nesillere aktarma görevini üstlenen aile ve onun reisi olan babadır. İlk metinlere göre yahudilerin ataları (İbrâhim, İshak, Ya'kûb) kurban yerleri hazırlamışlar ve Tanrı'ya kurban takdim etmişlerdir (Tekvîn, 12/7 vd.; 13/18; 26/25; 37/5). Aynı zamanda baba, bir aile ibadeti olarak evde icra edilen fısıh (pe-sah) bayramına da başkanlık etmektedir (Çıkış, 12/1-51). Bu yüzden babanın ruhanî bir hüviyeti vardır ve sınırsız otoritesi de buradan gelmektedir. Aile bağ-larını koparan kimse atalarının himayesinden mahrum olur. Evlenmeyerek ailenin ortadan kalkmasına sebep olan kimse ise sadece bir sosyal birim değil, bir kültürün yok olmasına da sebep olmaktadır. Bu yüzden Yahudilik'te bekâr kalmak büyük günahtır.

Yahudi ailesi esas itibarıyla ataerkil bir aile ise de en eski dönemlerde anaerkil ailenin var olduğu, sonra yerini babanın üstünlüğüne bıraktığı söylenebilir. Ataerkil ailede, evlenen kadın kocasının kabile veya klanına geçer. Akrabalık, kabile ilişkisi ve miras erkeğe göre belirlenir. Bu yüzden ailenin ve aile isminin devamında erkek çocuklar önemli bir rol oynar. Yine bu aile yapısının bir gereği olarak kocanın karısı üzerinde büyük bir hâkimiyeti vardır. Bu hâkimiyet ilk insanın karısının (Havvâ) cennet-teki itaatsizliği ve kocasını yanıltması sebebiyledir (Tekvîn, 3/16). Kitâb-ı Mukaddes'teki bazı ifadeler kadının evlen-